

Açe'de Bir Türk Âlimi: Baba Dâvûd

Dr. Mehmet ÖZAY*

Özet

Bu makalede Güneydoğu Asya'da bir İslâm beldesi olan Açe'nin başkenti Banda Açe'de, XVII. yüzyıl ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen bir Türk âlimin hayatı konu edilecektir. Baba Dâvûd veya Şeyh Dâvûd Rûmî adıyla tanınan Dâvûd b. Ağa İsmail b. Ağa Mustafa el Cavi er-Rûmî'yi ele almamızın bazı önemli nedenleri vardır. Güneydoğu Asya coğrafyasında önemli bir yeri olan Açe Dârüsselâm Sultanlığı'nın en görkemli yıllarında yaşamış olması; Açe'nin en önemli âlimi sayılan Şah Kuala adıyla meşhur olan Abdurrauf es-Singkilî'nin öğrencisi ve halefi olması; kaleme almış olduğu bazı eserlerin günümüzde hâlâ okutulması, hakkında derli toplu bir çalışmanın bugüne kadar kaleme alınmamış olması ve bugüne kadar hakkında Türkçe olarak yayınlanmış bir makalenin bile olmaması bu yazının kaleme alınma nedenleri arasında sayılabilir.

Baba Dâvûd'un Açe tarihi içerisindeki yerine baktığımızda en dikkat çekici hususlardan birinin, onun Şeyh Abdurrauf es-Singkilî ile birlikte Banda Açe'de Dayah Manyang Leupue adında bir İslâmî eğitim kurumu kurup, burada hocalık yapmış olduğunu görüyoruz. Baba Dâvûd, kaleme aldığı *Risalah Masail'al Muhtadi li Ikhwani'l Mubtadi* adlı eseri yüzyıllarca Açe'de ve Malay dünyasındaki İslâmî eğitim kurumlarında okutulmasıyla da güncelliğini korumaktadır.

Bir âlim olarak Baba Dâvûd'u ve dönemini daha iyi anlamak için çeşitli dönemlerde Açe'de hüküm sürmüş İslâm sultanlıklarında ve özellikle de Açe Dârüsselâm Sultanlığı'nda yaşamış âlimlerin ve İslâmî eğitim kurumlarının konumuna değinmenin yararlı olacağını düşündük. Bu gerekçeyle, Açe'ye İslâm'ın geldiği ilk yıllardan başlayarak Baba Dâvûd'un yaşadığı döneme kadar âlimlerin konumu ve İslâmî eğitim kurumlarının işlevine yer verildi. Bu bağlamda, Baba Dâvûd'un yaşadığı XVII. yüzyıldaki gelişmeler üzerinde duruldu.

Anahtar Kelimeler: Baba Dâvûd (Mustafa Rûmî), Abdurrauf es-Singkilî, Açe Dârüsselâm Sultanlığı, İskender Muda, Osmanlı-Açe ilişkileri, Güneydoğu Asya.

Abstract

This paper aims to describe a Turkish Muslim scholar who is generally known as Baba Davud or Mustafa ar- Rumi in Banda Aceh. The full name of the scholar is Syeikh Davud bin İsmail bin Mustafa Rumi. It is believed that Baba Davud lived in Banda Aceh, in the second half of the 17th century and the first half of the 18th century.

We can mention some reasons why we have written an article about Baba Davud: He lived in the era of Aceh Darussalam Sultanate; he became one of the leading students and a chaliph of a well-known religious scholar, Abdurrauf es-Singkilî (Syiah Kuala), of Aceh; one of his books titled as *Risalah Masail'al Muhtadi li Ikhwani'l Mubtadi* has been taught at Islamic institutions in Aceh and around the Malay world and it has not been written any complete articles about him. As we look at the importance of him in the history of Aceh, one of the striking facts is that he was the co-founder of *Dayah Manyang Leupue*, with Syiah Kuala and he became a scholar in this institution.

* Banda Açe, IAIN Ar-Raniri ve Şah Kuala Üniversitesi misafir öğretim üyesi.

To understand him well as an Islamic scholar we need to inform about the the conditions of Islamic sciences and the Islamic scholars during the whole Islamic sultanates in Aceh. Because of this reason, starting from the early period of Islam and the Islamisation period until 17th century seems significant. In this context, it is especially important to give more attention to understand the Islamic scientific circles in the sultanate in the 17th century.

Key Words: Baba Davud (Davud Rumi), Abdurrauf es-Singkili, Aceh Darussalam Sultanate, Iskandar Muda, Ottoman-Aceh Relationships, Southeast Asia.

Giriş

Bu metinde, Endonezya'nın Sumatra Adası'nın kuzeyinde yer alan Açe Eyaleti'nin başkenti Banda Açe'de medfun bulunan Baba Dâvûd ya da Şeyh Dâvûd Rûmî¹ lakaplı bir Türk âliminin hayatı konu edilecek. "Baba Dâvûd veya Mustafa Rûmî lakaplı âlim kimdir?"; "Bu topraklara nasıl geldi?"; "Kimin yanında eğitim gördü? Nasıl bir ilmî hayat sürdü?" gibi bir dizi sorunun cevabı verilmeye çalışılacaktır.

Genelde Güneydoğu Asya toplumlarında olduğu gibi, Açe'de de yazılı kültürün yaygın olmadığı görülmektedir. Bu nedenle Açe söz konusu olduğunda, pek çok âlimin varlığı söz konusu olmakla birlikte, bugüne kadar sadece az sayıda âlim hakkında detaylı bilgiye ulaşılabilmektedir.²

Baba Dâvûd adıyla meşhur Şeyh Dâvûd b. Ağa İsmail b. Ağa Mustafa el-Cavir-Rûmî hayatına ve ilmî şahsiyetine yer vermeden önce, kısa da olsa bazı konulara değinme gereği duyulmuştur.

Açe'ye İslâm'ın gelişi, tarihin değişik dönemlerinde Açe'de kurulan sultanlıklarda âlimlerin rolü, Açe Dârüsselâm Sultanlığı'na kısa bir bakış, bu sultanlık döneminde Türkler'le kurulan ilişkiler, XVII. yüzyıl ilk yarısında sultanlıkta sosyo-politik durum şeklinde belirlenen başlıklarla Baba Dâvûd'un nasıl bir coğrafyada yaşadığı ve bu coğrafyadaki âlimlerin gerek saray çevresi gerekse toplum içerisinde nasıl rol oynadıklarına cevap bulunmaya çalışıldı. İslâmî eğitim kurumlarının oluşumu, yurt dışından Açe'ye gelen ve Açe'de yetişen ilim adamlarının Açe toplumu içerisindeki konumu ele alındı. Özellikle, Baba Dâvûd'un yaşadığı yüzyılda Açe Dârüsselâm Sultanlığı'nda âlimler ile yöneticiler arasındaki ilişkiler üzerinde duruldu. Daha sonra, var olan belgeler ışığında Baba Dâvûd'un hayatı, ilmî şahsiyeti, eserleri ve bugün var olduğu ileri sürülen nesliyle ilgili

¹ Ali Hasjmy, *59 Tahun Aceh Merdeka -di Bawah Pemerintahan Ratu-*, Bulan Bintang, Jakarta 1977, s. 116.

² A. H. Johns, "Islam in Southeast Asia: Problems of Perspective", C. D. Cowan-O. W. Wolters, (eds.), *Southeast Asian History and Historiography -Essays Presented to D. G. E. Hall-*, Cornell University Press, 1976, s. 312; Snouck Hurgronje, *The Acehnese* (trs.: A. W. S. O'sullivan), Leiden 1906, I, 18.

bilgiler ortaya kondu. Baba Dâvûd'la ilgili birincil kaynakların olmaması ve mevcut kaynaklarda hakkında detaylı bilgiye yer verilmemesi, bu âlim hakkında yeterli bilgiye ulaşmayı zorlaştırmıştır. Baba Dâvûd'un Türk kökenli olması nedeniyle, Osmanlı-Açe ilişkileri bağlamında âlimlerin rolü de ele alındı.

Baba Dâvûd'la ilgili kaleme alınan bu makalenin, daha sonra yapılacak çalışmalar için bir başlangıç niteliği taşıyacağını umut ediyoruz.

1. Açe: Serambi Mekkah

İslâm, Güneydoğu Asya'ya Açe'den başlayarak yayılmıştır. Açe, bu bağlamda, sadece coğrafi bir öncelik olarak dikkat çekmemekte, aynı zamanda, Güneydoğu Asya'nın İslâmlaşma sürecinde gerek burada açılan İslâmî eğitim kurumları, gerekse buraya gelip öğrenim gören veya buradan Güneydoğu Asya'nın farklı bölgelerine giderek İslâmî tebliğ çalışmalarında bulunan âlimler nedeniyle günümüze kadar önemli bir merkez olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle Açe yüzyıllarca Serambi Mekkah, yani Mekke Kapısı olarak adlandırılmıştır.³ Açe'nin bu özelliği, daha sonraki yüzyıllarda Güneydoğu Asya'nın diğer bölgelerinin İslâmlaşma sürecindeki önemini de ortaya koymaktadır.⁴

İslâm'ın Açe'ye ne zaman geldiği konusunda iki farklı görüş vardır. Başta Snouck Hurgronje olmak üzere Batılı oryantalistler, Marko Polo'nun Sumatra Adası'ndaki gözlemlerinden edinilen bilgilerden hareketle İslâm'ın Güneydoğu Asya'ya gelişini XIII. yüzyıl kabul ederler. Ancak yerli tarihçiler İslâm'ın bölgeye gelişini hicrî birinci yüzyıla kadar geri götürürler.⁵ İslâm'ın bölgeye nasıl ve kimler vasıtasıyla ulaştığı konusunda da iki farklı görüş vardır. Buna göre, ilk İslâmlaşma süreci, yüzyıllardır Çin ve Ortadoğu arasındaki ticarî faaliyetler nedeniyle tüccarlar vasıtasıyla gerçekleşti. Ardından İslâm dünyasında sûfî hareketlerin ortaya çıkmasıyla sûfîler aracılığıyla ikinci süreç başladı.⁶

Müslümanlar, Endonezya Takımadaları'na Hadramut, Umman, Irak, İran, ve Pakistan sınırlarında bulunan Belucistan ve Sind'den, Hint kıyı bölgeleri olan Kambay, Gücerat, Malabar ve Koromendal'den, Seylan ve Bengal'den geldiler. Arap ve İranlı müslüman tüccarlar VIII.- XII. yüzyıllar arasında bu seyahatlerine devam ederken, ikinci İslâmlaşma dalgasıyla sûfîler XIII. ve XVIII. yüzyıllar

³ Snouck Hurgronje, *The Acehese*, II, 9.

⁴ Syed Naquib Al-Attas, *A General Theory of the Islamization of the Malay-Indonesian Archipelago*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur 1969, s. 7.

⁵ bk. H. M. Zainuddin, *Tarich Atjeh dan Nisantara*, Pustaka Iskandar Muda, Medan 1961, s. 250.

⁶ Hasbi M. Amuriddin, *The Responce of the Ulama Dayah -to the Modernization of Islamic Law in Aceh-*, Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi 2005, s. 30; N. A. Baloch, *The Advent of Islam In Indonesia*, İslamabad 1980, s. 2.

arasında gelmeye başladı.⁷

Müslümanlar ilk olarak Sumatra Adası'nın Kuzey kıyılarına, yani bugünkü Açe bölgesine yerleştiler. Zamanla Açe'de ilk İslâm toplumunun oluşmasıyla birlikte burada ilk İslâm sultanlığı kuruldu.⁸

2. Açe Sultanlıklarında Âlimlerin Rolü

Genelde Güneydoğu Asya'nın özelde de Açe şehir devletlerinden başlayarak bölgenin İslâmlaşma sürecinde çeşitli ülkelerden gelen İslâm âlimlerinin rolü dikkat çekicidir. Açe'de ilk İslâm sultanlığından başlayarak âlimler ve İslâmî eğitim kurumlar toplum hayatında önemli rol oynadı.⁹ Bizzat sultanlar tarafından davet edilen âlimler, Açe'ye yerleşerek zamanla Güneydoğu Asya'nın ilim çevrelerini şekillendirecek olan İslâmî eğitim kurumlarının temellerini attılar.

İslâmlaşma sürecinin farklı evrelerinde, özellikle de 1550-1650 yılları arasında Mısır, Suriye, Arabistan, Hindistan ve İran'dan âlimler Açe'ye gelerek bir devre imzalarını attılar.¹⁰ Aynı zamanda, Açe'de yetişen yerli âlimler de, İslâmlaşma sürecinin farklı evrelerinde önemli roller icrâ ettiler. Açe tarihinin en önemli ve en çok tanınan âlimleri olan Hamza Fansurî, Şemseddin Sumatranî, Nureddin er-Ranirî ve Abdurrauf es-Singkilî'nin yaşadığı XVI. ve XVII. yüzyıllar İslâm anlayışında ulaşılan nokta ve İslâmî bilimlerde verilen eserler bağlamında zirve kabul edilir.¹¹ Bununla birlikte, diğer pek çok yerli ve yabancı âlim Açe'de ve Güneydoğu Asya'nın farklı bölgelerinde seyahatler yaparak İslâm'ın tebliğ edilmesine gayret gösterdiler.¹²

Şeyh Ebü'l-Hayr b. Şeyh Hacer, Şeyh Muhammed Yemenî, Şeyh Muhammed Geylânî b. Hasan b. Muhammed Hamid er-Ranirî gibi âlimler sadece İslâmî eğitim alanında değil, aynı zamanda, sosyal ve siyasî konularda da topluma

⁷ a.g.e., s. 4.

⁸ H. Abdullah Ujong Rimba, "Daerah Manakah Yang Mula Mula Menerima Agama Islam di Indonesia" *Seminar Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Aceh dan Nusantara*, Majelis Ulama Propinsi Daerah Istimewa Aceh Dan Pemerintah Daerah TK. II Aceh Timur 1980, s. 3.

⁹ A. H. Johns, "Islam in Southeast Asia: Problems of Perspective", s. 312.

¹⁰ Tuanku Abdul Jalil, "Pengertian Adat Aceh", *Loka Kayra Adat Dan Budaya*, Lho'Seumawe, 8-10 Jan, 1988, s. 3.

¹¹ Ahmad Daudy, "Kalimah Tauhid Dalam Ajaran Syeikh Abdurrauf dan Syeikh Nuruddin Ar-Raniry", *Al Islam Jurnal Ilmiah Fakultas Pengajian Islam*, II/3 (Haziran 1997), Brunei Darussalam, s. 71.

¹² Yusny Saby, *Islam and Social Change -The Role of the Ulama in Acehnese Society-*, Bangi 2005, s. 17.

önderlik ettiler.¹³ Adı geçen bu âlimler, Açe Sultanı İskender Muda'nın yetiştirilmesinde katkıları örneğinde olduğu gibi, sarayda görevlendirilerek, hükümdarların eğitiminde de rol aldılar. Hamza Fansurî örneğinde ise, âlimlerin din konusundaki rehberliklerinin yanı sıra, sarayda aldıkları siyasî roller dikkat çekicidir. Fansurî, şeyhülislam olarak görev yaptığı sırada, 1602 yılında Açe'ye resmî bir ziyarette bulunan dönemin İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in özel elçisi James Lancaster'ı karşılayıp kendisiyle müzâkereler yapması gibi siyasî bir görev de üstlendi.¹⁴

Söz konusu bu âlimler gerek saray çevresinde, gerekse de toplumda İslâmî eğitimin yaygınlaşmasını sağladılar. Meselâ, Açe Sultanlığı'na en görkemli yıllarını yaşatan İskender Muda'nın eğitim sürecinde de yukarıda ismi geçen âlimlerin katkısı oldu.¹⁵

Âlimlerin Açe toplumundaki konumu hakkında genel bir bilgi vermesi amacıyla Perlak, Samudra-Pasai, Açe Dârüsselâm Sultanlığı gibi bölgenin önemli devletlerindeki duruma göz atmakta fayda var. Açe bölgesinde Sultan Seyyid Mevlânâ Abdülaziz Şah (840-846) tarafından kurulan ilk İslâm sultanlığı kabul edilen Perlak'ta¹⁶ hükümdarın Arabistan, İran ve Gücerat'tan davet ettiği âlimler, zamanla İslâmî eğitim kurumlarını hayata geçirdiler. Böylece Perlak Sultanlığı, bölgede İslâmî bilimlerin gelişmesinde önemli rol oynadı. Teungku Muhammed Amin tarafından kurulan **Dayah Cotkala**¹⁷ adındaki, âdetâ bir üniversite

¹³ Ali Hasjmy, *Aceh dan Pahang*, Aceh Documentation and Information Center, 1989, s. 43; Raden Hoesein Djajadiningrat, *Kesultanan Aceh*, -Seri Penerbitan Museum Aceh 2-, Proyek Rehabilitasi dan Perluasan Museum Daerah Istimewa Aceh, 1979, s. 90.

¹⁴ Amirul Hadi, "Exploring the Life of Hamzah Fansuri -A Historical Study-", *al-Jamiah*, nr. 2, Yogyakarta 2003, s. 287.

Not: Prof. Dr. Yusny Saby, 1602 yılında gerçekleşen bu ziyaret sırasında İngiliz Elçisi Sir James Lancaster'le diplomatik görüşmelerde bulunan âlimin Şemseddin Sumatranî olduğunu belirtir. bk. Yusny Saby, *Islam and Social Change -The Role of the Ulama in Acehnese Society-*, Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi 2005, s. 52.

¹⁵ Rusdi Sufi, (ed.), *Biografi Pejuang-Pejuang Aceh*, Dinas Kebudayaan Propinsi Nanggroe Aceh, Darussalam Proyek Pembinaan dan Pengembangan Suaka Peninggalan Sejarah kepurbakalaan, Kajian dan Nilai Tradisional, Banda Açe 2002, s. 4.

¹⁶ H. M. Ali Muhammed, "Bagaimana Cara Masuk Dan Berkembangnya Islam Di Aceh," *Seminar Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Aceh dan Nusantara*, Majelis Ulama Propinsi Daerah Istimewa Aceh dan Pemerintah Daerah TK. II Aceh Timur, 1980, s. 1, 2, 5.

¹⁷ Üst düzeyde dinî eğitim veren kurum olarak bilinen 'dayah' genellikle bir câmînin yanında inşâ edilirdi. Dayah daha sonra belli başlı İslâm bilimleri öğreniminin verildiği özel bir kuruma, bir anlamda enstitüye dönüşmüştür. Bu anlamda 'tefsir okulu (dayah)', 'fıkîh okulu' vb. isimlerle anılmıştır (Azyumardi Azra, "Education, Law, Mysticism: Constructing Social Realities", Mohammed Taib Osman, (ed.), *Islamic Civilization in the Malay World*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur and the Research Center for Islamic History, Art and Culture, İstanbul 1997, s. 156. Örneğin XVI. yüzyılda faaliyet göstermiş olan, Beytürrahman Câmîi'ne bağlı Dayah (Dayah Manyang Masjid Raya Baiturrahman), Hukuk Fakültesi (Darussyari'ah), Ziraat

niteliğindeki eğitim merkezinde çok işlevsel bir eğitim programı yürütüldü. Dinî ilimlerin yanı sıra, tarih, coğrafya, maliye, tarım, astronomi gibi dersler okutuldu. Burada öğrenim görenler alanlarında uzmanlaşmak amacıyla hükümdarın teşvikleriyle Mekke, Medine, Bağdat, Kahire gibi önemli İslâmî merkezlere gönderiliyorlardı.¹⁸

Benzer bir uygulamanın, bölgenin en önemli sultanlıklarından olan Samudra-Pasai'de ilme ve ilim adamlarına verilen ilgide de görmek mümkün. XII. yüzyılın ikinci yarısında Sultan el-Kâmil döneminde Mevlânâ Naina b. Naina el-Malabarî gibi pek çok ilim adamı Samudra'ya geldi. Bu âlimler, İslâmî ilimlerin yanı sıra, sultan sarayında çeşitli görevlerde bulundular. Meselâ el-Malabarî ordunun başına kumandan olarak atandı. Abdurrahman el-Pâsi adındaki bir başka âlim ise sarayda yöneticilik görevinde bulundu.¹⁹

Âlimler, sarayda sadece dinî konularda değil, çeşitli siyasî alanlarda da danışmanlık yaptılar. Meselâ, Melik'üs-salih, Mekke'den, İran'dan ve Hindistan'dan âlimler davet ederek sarayında önemli ilmî tartışmalar yaptırdığı gibi,²⁰ Endonezya Takımadaları'nda İslâm eğitim merkezlerinin yayılmasına büyük katkılar sağladı.²¹ Dârüsselâm Sultanlığı'nın kuruluşunda da âlimlerin rolünü görmek mümkündür. Şeyh Abdullah Kan'an liderliğinde bir grup asker, bugünkü Banda Açe'ye yakın bir mevki'de bulunan Indra Purpa'ya gelerek buranın İslâmlaştırılmasına ve nihayetinde Meurah Cihan Şah (1205-1234) liderliğinde bir sultanlığın kurulmasına vesile oldu.²²

Yukarıda dile getirilen örnekler, Açe tarihinin değişik dönemlerinde kurulan İslâm sultanlıklarının yöneticilerinin âlimlere ve İslâmî eğitim kurumlarına verdikleri önem dikkat çekicidir.

3. Açe Dârüsselâm Sultanlığı'na Kısa Bir Bakış

IX. yüzyılda Perlak Sultanlığı'nın kurulmasının ardından değişik dönemlerde

---

Fakütesi (Daruzziarah), Edebiyat Fakültesi (Darul-adab-wal-tarikh) ve Ticaret Fakültesi (Daruttijarah) adlarıyla sahip olduğu bölümler itibarıyla modern bir üniversite niteliği taşıyordu (Ismail Nazli, *The Lost of Dayah Manyang*, www.acehinstitute.org).

¹⁸ Syahbuddin Razi, "Dayah Cot Kala", *Seminar Sējārah Masuk Dan Berkembangnya İslām Di Aceh Dan Nusantara*, Majelis Ulama Propinsi Daerah Istimewa Aceh Dan Pēmerintah Daerah TK. II Aceh Timur 1980, s. 2, 5, 7.

¹⁹ Ali Hasjmy, *Sejarah Kebudayaan Islam di Indonesia*, Bulan Bintang, Jakarta 1980, s. 9.

²⁰ M. Hāsbi Amuriddin, *The Response of the Ulama Dayah -to the Modernization of Islamic Law in Aceh-*, Bangi 2005, s. 9, 33.

²¹ Al-Attas, *A General Theory of The Islamization of the Malay-Indonesian Archipelago*, s. 12.

²² Ali Hasjmy, *Sejarah Kebudayaan İslām di Indonesia*, s. 14.

ve bölgelerde Beunua, Samudra-Pasai, Pedir, Daya, Lingga, Lamuri adında önemli sultanlıklar kuruldu.²³ Bu sultanlıklar XVI. yüzyıla kadar varlıklarını devam ettirdiler. 1511 (hicrî 916) yılında Portekizlilerin Malaka'yı ele geçirmeleri üzerine, Ali Muğayet Şah* önce bölgedeki Lamuri ve Dar'ul-Kamal sultanlıklarını birleştirmek suretiyle Açe Dârüsselâm Sultanlığı'nı kurdu. Sonra da şehir devletleri niteliğindeki sultanlıkları bir federasyon çatısı altında biraraya getirdi.²⁴

Portekiz tehdidine karşı bölgede birlik düşüncesini kısa sürede hayata geçiren Ali Muğayet Şah, Güneydoğu Asya'da önemli bir dönemin başlamasına yol açtı. "Ali Muğayet Şah (1514-1530), pek çok Açeli yöneticinin yanı sıra, âlimlerle de istişare ederek, Portekizlilere karşı ittifak kurulmasını sağladı. Pasai, Pidie, Aru, Daya sultanlıkları bu ittifak içerisinde yer aldı."²⁵ Muğayet Şah, zamanla Portekizlilere karşı verilen mücadelede topraklarını daha da genişletmek sûretiyle, bölgenin en önemli İslâm devleti haline getirdi.²⁶ Böylece Açe Dârüsselâm Sultanlığı, XVI. yüzyılda dönemin önde gelen beş büyük İslâm devletinden biri oldu.²⁷ Sultanlığın son hükümdarı Muhammed Dâvûd Şah'ın (1874-1903), 1903 yılında Hollandalılarca ele geçirilmesi üzerine sultanlık resmen sona erdi.

XVI. yüzyılın başlarından itibaren Portekizliler önderliğinde Batılı sömürgeci güçlerin Güneydoğu Asya'ya gelmeleri üzerine var olan küçük sultanlıklar bir araya gelerek sömürgeci güce karşı gerek dinî ve siyasî, gerekse de ekonomik mücadele içerisinde girdi.

4. Açe Dârüsselâm Sultanlığı Döneminde Türkler'le Kurulan İlişkiler

Türkler'le Açeliler arasında kurulan ilişkinin temelleri yüzyıllar öncesine dayanır. Şu ana kadar bilinen tarihi gelişmeler bağlamında, Açe Dârüsselâm Sultanlığı'nın kurucusu Ali Muğayet Şah'ın, sultanlığın dış politikasının beş temel maddesi arasında "Türkler'le sıkı ilişkiler kurma" ilkesine yer vermiş olması, bu

²³ Yusny Saby, *Islam and Social Change -The Role of the Ulama in Acehnese Society*, s. 25; Daha geniş bilgi için bk. Lukman Thaib, *Acheh's Case -A Historical Study of the National Movement for the Independence of Aceh-Sumatra*, Kuala Lumpur.2002, s. 1-21.

²⁴ Tuanku Abdul Jalil, Ali Mughayat Şah'la ilgili olarak şunları dile getiriyor: "Sultan Alaaddin Ali Muğayet Şah, Abbasiler döneminde Bağdar'ta valilik görevinde bulunan Buharalı Malik İlhan Şah Selçuk'un neslinden geliyor." Jalil, Tuanku Abdul, "Sebab Aceh Dinamakan Serambi Mekkah", *Seminar Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Aceh dan Nusantara*, Majelis Ulama Propinsi Daerah Istimewa Aceh dan Pemerintah Daerah TK. II Aceh Timur 1980, s. 3; Krş. Ali Haşimi, *59 Tahun Aceh Merdeka*, Bulan Bintang, Cakarta 1977, s. 36.

²⁴ A. H. Johns, "Islam in Southeast Asia: Problems of Perspective", s. 307-8.

²⁵ Ali Haşimy-T. A. Talsya, *Aceh dan Pahang*, Medan 1989, s. 24.

²⁶ Morris E. Eugene, *Islam and Politics in Aceh -Study of Center-Periphery Relations in Indonesia*, Michigan 1983, s. 19.

²⁷ Ali Haşjmy, *Banda Aceh Darussalam Pusat Kegiatan Ilmu dan Kebudayaan*, s. 5.

ilişkilerin başlangıç noktasını oluşturuyor.²⁸

Sultanlığın ilk yıllarında Malaka Boğazı çevresini kolonileştirme sürecine başlamış olan Portekizlilere karşı başlatılan mücadelede Osmanlı Devleti'nin rolü dikkat çekicidir. XVI. yüzyılda, Açe Dârüsselâm Sultanlığı'ndaki güçlü İslâm inancının bir göstergesi olarak, aradaki uzak mesafeye rağmen, dönemin en güçlü İslâm devleti olan Osmanlı Devleti'nin halifelîği kabul edilerek Portekizliler'e karşı ilişkiler kurulması doğal bir gelişme olarak ortaya çıktı.²⁹ Açe Sultanlığı'nın kurucusunun dış politikada izlediği bu yaklaşım daha sonraki sultanlar tarafından da bir referans olarak kabul edilerek benzer uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.³⁰

Çeşitli dönemlerde Osmanlı Devleti'ne gönderilen elçilerin talepleri her zaman için olumlu karşılanmakla birlikte dönem dönem çeşitli nedenlerle gereken yardım yapılamadığı da anlaşılmaktadır. Açe Dârüsselâm Sultanlığı ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk ciddi ilişkilerin Alaaddin Riayat Şah el-Kahhar (1537-1571) döneminde başladığı görülür. El-Kahhar, Mısır valisi aracılığıyla Kanunî Sultan Süleyman ile askerî ve ticaret anlaşması yapar. Osmanlı'dan gelecek yardımlar karşılığında, Açe Sultanlığı'nın Pasai gibi son derece önemli bir ticaret merkezinde Osmanlı tüccarlarına imtiyazlar tanıdığı kaydedilmektedir.³¹

Bununla birlikte, Osmanlı'nın gönderdiği savaş teknolojisine dayalı askerî yardımın ötesinde,³² Osmanlı bayrağının Açe bayrağı olarak kabul edilmesi örneğinde olduğu gibi,³³ siyasî bir bağ da kurulmuştur. Açe bayrağında, Osmanlı bayrağındaki ay ve yıldızdan başka bir de kılıç bulunuyordu.³⁴ Ayrıca, gerek Türk tüccarların gerekse de âlimlerin bireysel çabaları ile Açe ile ilişkiler kurulduğu görülmektedir. Bütün bu unsurlar dikkate alındığında Açe ile Osmanlı arasında askerî, siyasî, kültürel ve dinî olmak üzere çeşitli sahalarda ilişkiler kurulduğunu söylemek mümkündür.

XVII. yüzyılın ilk yarısında Sultan İskender Muda döneminde en görkemli

²⁸ a.g.e., s. 4.

²⁹ Azyumardi Azra, *Islam Reformis Dinamika İntelektual dan Gerakan*, s. 138; Hurgronje, Snouck, *The Acehnese*, I, 1906, 208.

³⁰ Anas Mahmud, *Aceh Tidak Pernah Menyerahkan Kedaulatanny Pada Belanda*, ty., s. 8.

³¹ Azyumardi Azra, *Jaringan Ulama -Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII-*, Penerbit Mizan, Bandung 1998, s. 52.

³² Anthony Reid, *An Indonesian Frontier -Acehnese and Other Histories of Sumatra-*, Singapore 2005, s. 71.

³³ İ. Hakkı Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, Isparta 2004, s. 57.

³⁴ Hamka, "Sebah Aceh Serambi Mekkah", *Seminar Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Aceh dan Nusantara*, Di Aceh Timur, 25-30 September 1980, Majelis Ulama Propinsi Daerah Istimewa Aceh dan Pemerintah Daerah TK, II Aceh Timur 1980, s. 4.

yıllarını yaşayan Açe Dârüsselâm Sultanlığı ile çeşitli ülkeler arasında dönemin önde gelen devletleri ile ticarî anlaşmalara dayalı uluslararası ilişkiler kuruldu. Bu ilişkiler bağlamında Osmanlı Devleti'nin özel bir yeri vardır. Bu dönemde, İskender Muda, tıpkı Açe Sultanlığı'nın kurucusu Ali Muğayet Şah gibi, Türkiye ile ilişkilere büyük önem atfediyordu. Bu amaçla dönemin şeyhülislamı Nureddin er-Ranirî'ye yazdırılan bir mektup, başında Teungku Nyak Dum'un bulunduğu bir heyetle Osmanlı'ya gönderildi. Bu dönemdeki ilişkiler askerî, kültürel ve bilimsel alanlarda gelişme gösterdi. Açe'ye gönderilen Osmanlı askerî uzmanlar ve zanaatkârlar saraya yakın bir yere yerleşmişler ve buraya Baitul Makdis (Beytü'l Makdis) adı verilmiştir. Zamanla adı Bitai'ya dönüşen bu yerde bir askerî akademi kuruldu. Bu akademide Osmanlı'dan gönderilen uzmanların ders verdikleri bilinmektedir.³⁵

Osmanlı Devleti ile Açe Dârüsselâm Sultanlığı arasında askerî ilişkilerin ötesinde, Açe'ye Türk kökenli âlimlerin geldiği bilinmektedir.³⁶ Yerli halkların kitleler halinde müslüman olmasında sömürgeci güçlerin, yani XVI. yüzyılda Portekiz ve XVII. yüzyılda da Hollanda'nın bölgedeki varlığının yanı sıra, bunun bir uzantısı olarak Açe devletinin Osmanlı Devleti ile kurduğu ilişkiler, Osmanlı ve Moğol âlimleri ve sûfilerinin bölgeye gelmesinin de rolü vardır.³⁷

Meselâ, Dayah Tanoh Abee'nin kurucusu Firus el-Bağdadî, Bitai velisi olarak bilinen Teungku Di Bitai³⁸ ve Hacı Ahmet Kasturi* bunlar arasındadır. Bu yazının konusu olan Baba Dâvûd lakaplı âlim de, Osmanlı topraklarından gelip Açe'ye yerleşmiş bir ailenin ferdidir.

5. XVII. Yüzyıl Başlarında Sultanlığın Sosyo-Politik Yapısı

Baba Dâvûd'un yaşadığı dönemi ve bir âlim olarak konumunu daha iyi kavramak amacıyla Açe toplumundaki sosyal ve siyasî hadiseler ve gelişmelere göz atmakta fayda var.

³⁵ Rusdi Sufi, (Ed.), *Biografi Pejuang-Pejuang Aceh*, s. 9, 21; İnegöllüoğlu, Metin, "The Early Turkish-Indonesian Relations", in *Aceh Dalam Retrospekti dan Refleksi Budaya Nusantara*, INTIM, Cakarta, 1988, s. 54; Hurgronje, Snouck, *The Acehnese*, I, 209.

³⁶ Siti Zainon İsmail, *Warisan Seni Budaya Melayu-Aceh*, Kaitan Pemerian Teks Sastera dan Realiti Budaya, University of Kebangsaan, Malaysia, ty., s. 130; Snouck Hurgronje, *The Acehnese*, II, 292.

³⁷ Ira M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, Cambridge 1995, s. 474.

³⁸ Muhammed Said, *Atjeh Sepanjang Abad*, P.T. Percetakan Dan Penerbitan Waspada Medan 1981, s. 181-2.

* Hacı Ahmet Kasturi'nin mezarı, Banda Açe'de, Dârüsselâm semtindedir. Şah Kuala Üniversitesi kampüsü içerisindeki Dayan Dâvûd Merkezi avlusunda beş âlimin mezarı bulunmaktadır. Bu mezarlarla ilgili olarak mevcut kitâbede "Hacı Ahmed Kasturi, Dari Turki, 1316-1389" yazılıdır.

XVII. yüzyıl ilk yarısı, Açe Dârüsselâm Sultanlığı'nın altın dönemidir. Bu dönemin bu şekilde adlandırılmasının ardında gerek ticarî gerek uluslararası gerekse dinî entelektüel hayatın son derece gelişmiş olması yatmaktadır.³⁹ 1607 yılında tahta çıkan Sultan İskender Muda, seleflerinden güçlü bir devlet devraldı. Muda, bu yapıyı karizmatik kişiliği ve güçlü devlet adamlığı ile birleştirmek sûretiyle, Güneydoğu Asya'nın bu öncü İslâm devletini daha da ileriye götürerek tarihinin en görkemli yıllarını yaşattı. Bu dönem, gerek fetihlerin gerekse kültürel gelişmenin yaşandığı bir dönem olarak Açe tarihinde önemli bir yere sahiptir.⁴⁰

Muda, gerek siyasî ve askerî, gerekse de dinî ve kültürel anlamda Açe'de önemli gelişmeler kaydetti. Sağlam bir İslâm inancına sahip olan Muda, Malay dünyasının diğer bölgelerine fetihler düzenlemek suretiyle bölgede İslâm birliğini kurdu. Ayrıca, dönemin öncü kolonyalist gücü Portekiz'e karşı aktif bir politika izlemek sûretiyle, Malaka Boğazı ve çevresinde yabancı güçlere fırsat vermedi. Önemi daha önceki yüzyıllara dayanan ekonomi ve ticarî faaliyetler konusunda da oldukça aktif bir uluslararası politika izlemek suretiyle Hollanda ve İngiltere ile ticarî anlaşmalar imzaladı. Bu güçlerin bölgede hegemonya kurmalarına asla olanak tanımadı. Bu dönemde bölgede dolaylı veya dolaysız olarak ticarî faaliyetlerde bulunan yabancılar arasında Portekizliler, Hollandalılar, İngilizler, Hintliler, Araplar ve İranlıları saymak mümkündür.⁴¹

İdealist bir devlet adamı olan İskender Muda, Malaka Boğazı'nın uluslararası ticaret için öneminin farkındaydı. Bir antrepo niteliği taşıyan Açe'nin uluslararası ticaretteki rolünü geliştirmek amacıyla Keling (Hindistan), İran, Arabistan, Türkiye ve Batı Avrupa ile ilişkileri geliştirme konusunda gayret gösterdi. Muda'nın amacı bu icraatlarla Malaka Boğazı ve Malay Yarımadası'nda ekonomik üstünlüğü sağlamaktı.⁴²

İslâm'ın Açe'de güçlü bir şekilde yerleşmesi konusunda da büyük gayretler gösteren Muda, tahta çıktığında yürürlüğe koyduğu idarî mekanizmada hükümdarı kültür ve geleneğin koruyucusu, âlimleri ise İslâm hükümlerinin uygulayıcısı olarak belirledi.⁴³ Bu özelliği dolayısıyla *Bustanü's-selâtin* adlı eserde İskender Muda, Açe sultanları arasında İslâmî eğitime en büyük önemi veren sultan

³⁹ A. H. Johns, "Islam in Southeast Asia: Problems of Perspective", s. 314.

⁴⁰ de Rodolphe Koninck, *Aceh in the Time of Iskandar Muda*, Pusat Dokumentasi Dan Informasi Aceh, Banda Aceh 1977, s. 1.

⁴¹ J. Paulus, (eds.), *Asal Usul Raja Raja Aceh*, Encyclopedie van Netherlands-Indies, Leiden 1917, s. 27.

⁴² a.g.e., s. 19; bk. Das Gupsta, Arum Komar, "Iskandar Muda and the Europeans, Ali Hasjmy, *Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Indonesia*, 1993, s. 42-47.

⁴³ Rusdi Sufi, (ed.), *Biografi Pejuang-Pejuang Aceh*, s. 6.

olarak zikredilir. İslâmî eğitimin geliştirilmesi bağlamında her mukim'de (yönetim birimi) cami inşâ etmesinin yanı sıra, aşağıda vurgulanacağı üzere, Beytürrahman'da büyük bir üniversitenin oluşturulmasına ön ayak oldu.⁴⁴

Muda, gerek âlimlere, gerekse İslâmî eğitim kurumlarının yaygınlaşmasına büyük önem verdi. Muda, dönemin önde gelen âlimleri Şemseddin Sumatranî ve Şeyh Abdullah es-Şemsî adlı âlimlere sarayda önemli makamlara getirdi. Şemseddin Sumatranî'yi şeyhülislam olarak atamasının yanı sıra, siyasî konularda da ondan danışman olarak istifade etti.⁴⁵ Şemseddin Sumatranî'nin 1630 yılında vefatının ardından Şeyh Abdullah es-Şemsî sarayda önemli rol üstlendi.⁴⁶ Açeli âlimlerin sadece dinî konularda değil, siyasî ve dış ilişkiler konularında da sultana danışmanlık yapmaları olağan bir durumdu.

İslâm eğitim kurumu bağlamında ise en iyi örneklerinden biri, günümüzde de bölgenin dinî yapıları arasında önemli bir yeri olan Beytürrahman Camii külliyesinde: İskender Muda'nın emriyle bir üniversite kurulmasıdır. Söz konusu bu üniversitede pozitif bilimler, sosyal bilimler ve dinî bilimlerin yer aldığı toplam 18 bölümde dersler icrâ edildi.⁴⁷ Modern anlamda bir üniversite hüviyetindeki bu öğretim kurumunda Tıp, Kimya, Matematik, Mantık, Hukuk, Felsefe, Kelâm, Tefsir, Hadis, Tarih, Edebiyat, Kamu Yönetimi, Madencilik, Ziraat ve Askerî Akademi bölümleri bulunuyordu.⁴⁸ Bu dönemde, Beytürrahman Üniversitesi'nde çeşitli branşlarda dersler veren 44 bilim adamı olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu üniversite ve diğer dinî eğitim kurumlarında dersler vermek üzere gerek yakın gerek uzak İslâm beldelerinden pek çok âlim Açe'ye geldi. Bunlar arasında Mekkeli Şeyh Muhammed Azhari metafizik, Ebu el-Kahar İbni Şeyh İbni Hacer İslâm hukuku, Şeyh Yemeni teoloji, Muhammed Geylani İbni Hasan İbni Hamid mantık ve usûl-i fıkıh gibi dersler okuttular.⁴⁹

Açe'de ilme ve âlimlere verilen önem İskender Muda'nın halefleri döneminde de devam etti. Muda'nın 1636'de vefatının ardından yerine geçen üvey oğlu İskender Sâni de (1636-1641) İslâm bilimlerine ve kültürel yaşamın devamlılığı-

⁴⁴ Paulus, *Asal Usul Raja Raja Aceh*, s. 30.

⁴⁵ M. Hasbi Amiruddin, *The Response of the Ulama Dayah -to the Modernization of Islamic Law in Aceh-*, s. 9.

⁴⁶ Paulus, *Asal Usul Raja Raja Aceh*, s. 30.

⁴⁷ Ali Hasjmy; T. A. Talsyha, *Aceh dan Pahang*, Lembaga Adat Dan Kebudayaan Aceh, 1989, s. 26.

⁴⁸ Ali Hasjmy, "Banda Aceh Darussalam Pusat Kegiatan Ilmu Dan Kebudayaan", *Seminar Sejarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Aceh dan Nusantara*, Majelis Ulama Propinsi Daerah Istimewa Aceh dan Pemerintah Daerah TK. II Aceh Timur:1980, s. 9.

⁴⁹ Hasbi M. Amiruddin, *The Response of the Ulama Dayah -to the Modernization of Islamic Law in Aceh-*, s. 34.

na önem verdi. Bu dönemde Açe'ye gelmiş olan Nureddin b. Ali Hasanji b. Muhammed Hamid er-Ranirî sultana danışmanlık yaptı. İskender Sâni'nin talebi üzerine *Bustanî's-selâtin* (The Garden of Kings) adlı eseri kaleme aldı.⁵⁰ Bu eser günümüzde Açe tarihi ile ilgili en temel eser olma özelliğini taşımaktadır.

İskender Sâni'den sonra başlayan ve yaklaşık 60 yıl boyunca tahta kalan kadın sultanlar* meşruiyetleri bağlamında Şeyh Abdurrauf es-Singkilî'den büyük yardım gördü. Sani'nin eşi ve ilk kadın sultan Safiyatuddin, es-Singkilî'den büyük destek aldı. Şettariyye tarikatını Endonezya'ya taşıyan⁵¹ es-Singkilî sarayda "waliyul Mulki" olarak görev yapmasının yanı sıra, ilmî eserler vermeye devam etti. Kaleme aldığı eserler arasında, özellikle Beyzavî'nin şerhiyle birlikte ilk Malayca Kur'an tefsiri⁵² ve bir fıkıh kitabı olan *Mir'at at-Tullab fi Tashil Ma'rifat Ahkam As-Syariah lil malik al wahab*⁵³ önemli bir yer tutar. es-Singkilî ayrıca, fıkıh, hadis, kelâm ve tasavvuf konularında eserler kaleme aldı.⁵⁴

6. Baba Dâvûd

Yukarıda ortaya konan açıklamalar çerçevesinde, Baba Dâvûd'un XVII. yüzyılın ikinci yarısında doğup yetişmiş olduğunu kabul edebiliriz. Baba Dâvûd veya Mustafa Rûmî adıyla meşhur olan âlimin künyesi, Dâvûd b. Ağa İsmail b. Ağa Mustafa el Cavi er-Rumî.* Atalarından biri Açe'ye gelmiş olan Baba Dâvûd, Mustafa Rûmî olarak da tanınıyordu.⁵⁵ el-Cavi adının Baba Dâvûd'un annesinin Malay kökenli olabileceğinin veya Endonezya'da doğduğunun bir işareti kabul

⁵⁰ Ali Hasjmy, *Aceh dan Pahang*, s. 44.

* Bu dönem 1641 ile 1699 yılları arasında kapsar. Tahta çıkan kadın sultanlar sırasıyla şunlardır: Seri Ratu Taj ul-Alam Safiattüddin Cihan Berdevlet (1641-1675); Seri Ratu Nur Alam Nakiattüddin Şah (1675-1678); Seri Ratu Zakiattüddin İnayat Şah (1678-1688); Ratu Kamalat Zainattüddin Şah (Putro Puntî) (1688-1699).

⁵¹ Yusny Saby, *Islam And Social Change -The Role of the Ulama in Acehnese Society-*, s. 54; Snouck, Hurgronje, *The Acehnese*, II, 18.

⁵² el-Attas, *A General Theory of The Islamization of the Malay-Indonesian Archipelago*, s. 16.

⁵³ Böyle bir eserin kaleme alınması, dönemin kadın sultanı Sri Sultan Taj al Alam Safiyatuddin talep etmiştir. bk. Yusny Saby, *Islam And Social Change -The Role of the Ulama in Acehnese Society-*, s. 55.

⁵⁴ M. Hasmi Amuriddin, *The Response of the Ulama Dayah -to the Modernization of Islamic Law in Aceh-* s. 13.

* Ali Haşimi, Baba Dâvûd'un künyesini verirken 'el-Cavi' yerine, 'Ali' adını kullanır. "Şeyh Dâvûd bin İsmail bin Ağa Mustafa bin Ağa Ali er-Rûmî". bk. Haşimi, Ali, *59 Tahun Aceh Merdeka*, Bulan Bintang, Cakarta 1977, s. 117. Azyumardi Azra ise Baba Dâvûd'un künyesini "Dâvûd el-Cavi el-Fansuri bin İsmail bin Ağa Mustafa bin Ağa Ali el-Rûmî" şeklinde verir. bk. Azra, Azyumardi, *Jaringan Ulama -Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII-*, Penerbit Mizan 1994, s. 211.

⁵⁵ Hacı Wan Muhammed Şağir Abdullah, *Penyebaran Islam dan Silsilah Ulama Sejagat Dunia Malayu*, Kuala Lumpur 1999, V, 15-6.

edilebilir.⁵⁶

Baba Dâvûd'un doğum ve ölüm tarihleri konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak hocası Abdurrauf es-Singkilî'nin 1615-1693 yılları arasında yaşadığı ve 19 yıl Arabistan'da çeşitli ilim dallarında öğrenim gördükten sonra 1661 yılında Açe'ye döndüğü⁵⁷ dikkate alındığında, XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığını kabul edebiliriz.

Baba Dâvûd'un kimliği ile ilgili olarak bugüne kadar iki temel eserde sahih bilgiye ulaşılmıştır. Birincisi, Abdurrauf es-Singkilî'nin tercümesini yaptığı ve Baba Dâvûd'un da katkıda bulunduğu Beyzavî Tefsiri* girişinde yer alan bilgidir. Buna göre Baba Dâvûd'un, Abdurrauf es-Singkilî'nin öğrencisi olduğu kesindir. Bu metinde yer alan silsilesi şöyle verilir: Baba Dâvûd b. İsmail; İsmail b. Ağa Mustafa; Ağa Mustafa b. Ağa Ali el-Rûmî.⁵⁸ İkincisi ise, Baba Dâvûd'un öğrencilerinden Şeyh Fakih Celaleddin b. Kamaluddin el-Asyi tarafından kaleme alınan *Manzarul Ajla Martabatil A'la'da* Baba Dâvûd'un, Abdurrauf es-Singkilî'nin öğrencisi olduğu aktarılır.⁵⁹

Baba Dâvûd'un Açe'ye gelişyle ilgili birkaç değişik görüş vardır. Azra, Baba Dâvûd'un Portekizliler'e karşı mücadele vermek üzere Osmanlı'dan Açe Sultanlığı'na gönderilen çok sayıdaki askerlerden biri olduğunu söyler.⁶⁰ Ancak modern Malay âlimlerinden Abdullah Shagir, bu görüşü eleştirir ve alternatif bir görüş ortaya koyar. Shagir'e göre, bu dönemde, Türkiye'den Açe'ye gönderilen Kadirî tarikatı şeyhi İsmail er-Rûmî (ö. 1631/1643)'nin Baba Dâvûd er-Rûmî'nin babası olma ihtimali yüksektir.⁶¹

Şeyh Dâvûd b. İsmail b. Mustafa Rûmî, Tunku Chik di Leupue olarak da tanınıyor. Baba Dâvûd'a Di Leupu Şeyhi anlamına gelen "Tunku Chik Di Leupue" denmesinin nedeni, Banda Açe'de Di Leupue denilen mevkide, hocası Şah

⁵⁶ Azyumardi Azra, *The Origins of Islamic Reformism in Southeast Asia - Networks of Malay-Indonesian and Middle Eastern 'Ulama' in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Australia 2004, s. 86; Azyumardi Azra, *Jaringan Ulama -Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII-*, Penerbit Mizan, 1998, s. 211.

⁵⁷ Amirul Hadi, *Islam and State In Sumatra -A Study of Seventeenth Century Aceh-*, Brill 2004, s. 158.

* Abdullah b. Ömer b. Muhammed Şirazi el Beyzavî'nin kaleme aldığı bu eserin tam adı: *Tafsir Anwarut Tanzil wa Asrarut Takwil*'dir.

⁵⁸ Hamka, "Sebab Aceh Serambi Mekkah", *Seminar Sejarah Masuk Dan Berkembangnya Islam Di Aceh Dan Nusantara*, s. 4; Abdullah, Shagir, *Khazanah Karya*, 1991, I, 160.

⁵⁹ Shagir Abdullah, *Penyebaran Islam Dan Silsilah Ulama Sejangat Dunia Melayu*, V, 24.

⁶⁰ Azyumardi Azra, *The Origins of Islamic Reformism in Southeast Asia*, s. 86; Azyumardi Azra, *Jaringan Ulama -Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII-*, s. 211.

⁶¹ Shagir Abdullah, *Penyebaran Islam Dan Silsilah Ulama Sejangat Dunia Melayu*, V, 24-5.

Kuala ile birlikte kurduğu dayahta başında görev yapmış olmasıdır. Şeyh Abdurrauf, kendisinden Dayah Leupeu'nun yönetimini üstlenmesini istedi. Şeyh Abdurrauf tarafından özel bir kaligrafi ile kaleme alınan Kur'an Baba Dâvûd'a verildi ve Baba Dâvûd vefat ettikten sonra bu eser, Dayah Leupue'nun lideri Hacı Yahya'ya verildi. Bu eser nesilden nesile Hacı Yahya'nın çocuklarına aktarıldı. Yakın zamana kadar bu Kur'an, Penaoyung'da yaşayan Teungku Abdülaziz Ujung'da bulunuyordu. Ali Haşimi, bir vesile ile bu Kur'an'ı gördüğünü ifade eder.⁶² Bu Kur'an'ın bir fotokopisi, Şah Kuala'nın neslinden geldiğini ileri süren Mahmud İka adlı bir Açeli'de bulunuyor. Baba Dâvûd'un gerek dayah'ın kurulmasındaki, gerekse de tefsir çalışmasının tamamlanmasındaki rolünden ötürü Şah Kuala'nın önde gelen öğrencilerinden biri kabul ediliyor.⁶³

Baba Dâvûd'un, Rum lakabı ile anılmasının sebebi Anadolu'dan gelmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından önce Anadolu toprakları, Bizans toprağı olması nedeniyle Rum olarak adlandırılıyordu. Bu adlandırma, Anadolu'nun Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra da devam etti. Dolayısıyla bu topraklardan Güneydoğu Asya'ya gelen müslümanlar da 'Rum' adıyla anıldılar. Bununla ilişkili olarak, Malay kaynaklarda yaygın olarak bahsi geçen 'Rum Sultanlığı' ile ilgili olarak Azyumardi Azra şunları söylüyor: "Endonezya ve Malay dünyası Rum Sultanlığı hakkında nesilden nesile aktarılan özel bir anlatı yer almaktadır. Geçmişte sadece Türk değil, aynı zamanda, Arap ve İranlılar bu bölgede ticaret ve İslâm öğretisinde önemli rolleri olmuştur. Bu konuda kesin kanıtlar bulunmamakla birlikte, bölgenin başlangıçtaki İslâmlaşma sürecine müslüman Türkler'in de katkısı oldu."⁶⁴

Bu argümanı destekleyecek bir başka örnek ise Banda Açe merkezinde bulunan **Emperoum** adlı köydür. Bu köye bu adın verilmesinin sebebi ilk yerleşenlerin, Osmanlı tebasına mensup bir grup olmasından kaynaklanıyor. **Empe**, saygı ifade eden bir kelimedir. Rum ise Anadolu'dan gelenler için kullanılan bir tabirdir. Bu bağlamda, **Emperoum**, Açeliler tarafından bu köyde yaşayanlara bir saygının ifadesi olarak verilmiş ve köyün adı olarak kalmıştır.⁶⁵

Anadolu uzun süre Rum ülkesi olarak tanınmıştır. Selçuklular'dan itibaren Türkler'in Anadolu'da egemenlik kurmasıyla bu unvan Türkler için de kullanılmıştır.⁶⁶ Rum kelimesi uzun yıllar Bizans için kullanıldı. Fatih Sultan Mehmed'in

⁶² Ali Hasjmy, *Kebudayaan Aceh Dalam Sejarah*, Cakarta 1983, s. 218.

⁶³ Azyumardi Azra, *Jaringan Ulama -Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII*, s. 211.

⁶⁴ Azra, *Jaringan Ulama -Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII*, s. 45.

⁶⁵ Mehmet Özey, *Açe Kitabı*, İstanbul 2006, s. 111.

⁶⁶ Cemal Mersinli, "Roma-Rum Kelimeleri", *TTK Belleten*, V/17-18 (Ankara 1941), s. 160.

İstanbul'u fethiyle birlikte 'Rum' Türkler için de kullanılmaya başlandı. Bu kelime Arap ve Fars kaynaklarında Bizans ve Roma İmparatorluğu için kullanılmaktadır.⁶⁷ Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir dünya devleti haline geldiğinde Rum adıyla anılmaya başlandı. Osmanlı Devleti'nin siyasal ve kültürel gücü bütün İslâm dünyası gibi, Malay-Endonezya Takımadaları'ndaki İslâm sultanlıklarını da etkiledi. Bu çerçevede XV. yüzyılda Malay-Endonezya dünyasındaki müslümanlar, İstanbul'u fethetmesinden ötürü Osmanlı sultanı 'Rum Kralı' (Raja Rum) adıyla anıyorlardı.⁶⁸

6.1. İlmî Şahsiyeti ve Eserleri

Baba Dâvûd, Açe tarihinin gelmiş geçmiş en büyük âlimi kabul edilen Abdurrauf es-Singkilî'nin önemli talebelerinden ve haleflerinden biriydi. Baba Dâvûd'un bir ilim adamı olarak önemini, es-Singkilî'yle birlikte Dayah Manyang Leupue adındaki İslâmî eğitim merkezini kurmuş olmasında görmek mümkündür.⁶⁹ es-Singkilî'nin el-Beyzavî ve Celâleyn tefsirlerinden yararlanarak kaleme almış olduğu ilk Malayca Kur'an tercüme ve tefsiri kabul edilen *Tarjuman al-Mustafid* adlı eserin tamamlanmasında Baba Dâvûd'un katkısı vardır. Bu tercüme ve tefsir çalışması, Malay dünyasında İslâmî bilginin gelişmesine önemli katkılar sağladı. Bu eserin bir başka ilginç tarafı ilk baskısının İstanbul'da yapılmış olmasıdır.⁷⁰

Tarjuman al-Mustafid (Tercümânü'l-müstefid) adlı eserin orijinal nüshası Patani'ye giden torunlarından birine ve daha sonra da Şeyh Ahmed b. Muhammed Zain el-Patanî'ye geçmiştir. Bu çalışma ilk olarak, Şeyh Ahmed el-Patanî tarafından yayımlandı. Patani'de ve Kelantan'da yaşayan Baba Dâvûd'un neslinden olan kişilerin ifadelerine göre, Baba Dâvûd birtakım eserler kaleme aldı. Ancak bu konuda şu ana kadar somut bilgi bulunmamaktadır. Baba Dâvûd'un el yazma çalışması kendi neslinden olan Tok Dâvûd Katib adıyla da bilinen Şeyh Dâvûd b. İsmail el-Patanî tarafından kopya edildi. Ardından bunu kuzeni Şeyh Ahmed el-Patanî devraldı. Bu eser daha sonra Şeyh Ahmed b. Muhammed Zain el-Patanî, Şeyh Dâvûd b. İsmail el-Patanî ve Şeyh Idris b. Hüseyin Kelantanam

⁶⁷ Anthony Reid, *An Indonesian Frontier -Acehese and Other Histories of Sumatra-*, s. 69.

⁶⁸ Azyumardi Azra, *The Transmission of Islamic Reformism to Indonesia: Networks of Middle Eastern and Malay-Indonesian 'Ulama' In The Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Dissertation in the School of Arts and Sciences Columbia University, 1992, s. 103; İ. Hakkı Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s. 11.

⁶⁹ Ali Hasjmy, *Kebudayaan Aceh Dalam Sejarah*, Cakarta 1983, s. 382.

⁷⁰ Sagir Abdullah, *Penyebaran Islam Dan Silsilah Ulama Sejagat Dunia Melayu*, s. 16; Hasbi M. Amiruddin, *The Response of the Ulama Dayah -to the Modernization of Islamic Law in Aceh-*, s. 13.

tarafından yeniden yazıldı. Bu çalışmanın ilk nüshası İstanbul'da, Mekke'de ve Mısır'da yayınlandı. Bu üç âlim orijinal eserin tashihlerini yaptılar.⁷¹

Baba Dâvûd, hocası es-Singkilî'nin çalışmalarına yaptığı katkının yanı sıra, kendisi de eser vermiş bir âlimdir. Günümüze kadar ulaşan ve yaklaşık üç yüz yıldır, sadece Açe'de değil, Malay dünyasının çeşitli bölgelerindeki dinî okullarda temel eser olarak okutulan, "Yeni Başlayan Kardeşlerimiz İçin Hidayet Rehberi" anlamına gelen *Risalah Masailal Muhtadi li Ikhwanil Mubtadi* adındaki eseri kaleme aldı. Cavi dilinde kaleme alınan ve döneminin en iyi metodu kabul edilen soru cevap yöntemiyle hazırlanan bu çalışma, İslâmî eğitim kurumlarına başlayan ve henüz Arapça bilmeyen öğrencilere ilk dinî bilgilerin verilmesini amaçlıyordu.

Bu eser bugüne kadar, Malay dilinin konuşulduğu Açe, Malezya, Endonezya, Singapur ve Tayland'da İslâm öğretiminin ilk aşamasında okutuldu.⁷² İslâm okullarında önemli bir eser olarak okutulan bu eser, Endonezya'da yüz binlerce öğrencinin yetişmesine katkıda bulundu. Bu çalışma bugün dahi Açe'deki dinî okullarda okutulmaktadır.⁷³ Kitabın içeriğinde bir değişme olmamıştır. Bu eserde akîde, ibâdet vb. konularına yer verilir.⁷⁴

Hocalık da yapan Baba Dâvûd'dan dersler alan ünlü âlimler arasında Dayah Tanoh Abee'nin kurucusu el-Feirus el-Bağdadî'nin oğlu Nayan Bağdadî ve Muhammed Zain'i sayabiliriz.⁷⁵ Nayan Firus el-Bağdadî, Açe'nin önde gelen zaviyelerinden olan Dayah Leupue di Peunayong'da dönemin önde gelen âlimi Tunku Chik di Leupue lâkaplı Şeyh Dâvûd b. İsmail b. Mustafa Rûmî'nin yanında sürdürdü. Baba Dâvûd, icâzetini alan Nayan Firus el-Bağdadî'ye Banda Açe'ye 40 kilometre mesafedeki Selimium'da bir İslâmî eğitim merkezi açmasını tavsiye ederek bu kurumun açılmasına ön ayak oldu.⁷⁶ Ayrıca, Açeli âlimlerden Şeyh Fakih Celeleddin de, Baba Dâvûd'dan ders alan âlimler arasındadır.⁷⁷

⁷¹ Sagir Abdullah, *Penyebaran Islam Dan Silsilah Ulama Sejangat Dunia Melayu*, V, 16.

⁷² Ali Hasjmy, *Kebudayaan Aceh Dalam Sejarah*, Jakarta 1983, s. 218.

⁷³ Ali Hasjmy, *Bunga Rampai Revolusi dari Tanah Aceh*, Jakarta 1978, s. 81.

⁷⁴ Ali Hasjmy, *Kebudayaan Aceh Dalam Sejarah*, s. 382; Amiruddin, *The Response of the Ulama Dayah -to the Modernization of Islamic Law in Aceh-*, s. 39.

⁷⁵ Hacı Wan Mohammad Shaghbir Abdullah, *Penyebaran Islam dan Silsilah Ulama Sejangat Dunia Melayu*, Siri Ke-8, Kuala Lumpur 1999, VII, 2.

⁷⁶ Ali Hasjmy, *Ulama Aceh, Ulama Aceh*, Mujahid Pejuang Kemerdekaan dan Pembangun Tamadun Bangsa 1997, s. 4.

⁷⁷ Shaghir Abdullah, *Penyebaran Islam&Silsilah Ulama Sejangat Dunia Melayu*, VI, 41.

6.2. Baba Dâvûd'un Kabri ve Bugünkü Nesli

Baba Dâvûd'la ilgili ilk bilgileri, 2005 yılı Eylül-Aralık aylarında Açe'de bulunduğumuz sırada edindik. Baba Dâvûd'un mezarı, Peunayong yakınlarında, Di Leupue câmiinin karşısına denk düşen küçük bir mezarlıkta bulunmaktadır. Tsunamiden büyük zarar görmüş olan Baba Dâvûd'un mezarının çevresi mahalle sakinleri tarafından tel ve tahtalarla çevrilerek, üzerine "Makam Ulama Atjeh. Anak Murid Tg. Syiah Kuala" yazılmış. 2005 yılı sonbahar'ındaki ilk ziyaretimizde, yabancı sivil toplum kuruluşları tarafından inşâ faaliyeti yoğun olarak sürdürülüyordu ve mezarlığın hemen yanı başında bir marangoz atölyesi faaliyet gösteriyordu. Baba Dâvûd'un mezarının bugün halen biliniyor olması bölgede yaşayan ve geçmişini unutmamış insanlar sayesinde olmuştur. Şu günlerde ise mezarlığın yanı başına inşa edilmekte olan mescid tamamlanmak üzeredir.

Baba Dâvûd'un neslinden olup, Açe'de yaşayan biri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Tayland'ın güneyinde, Patani'de yaşamış ve meşhur bir âlim olan Şeyh Dâvûd b. İsmail el-Cavi el-Patani'nin Baba Dâvûd'un torunlarından olduğu ileri sürülmektedir. Baba Dâvûd'un neslinden bir kişi olan Hacı Nik Wan Fatma (Kak Mah) binti Hacı Wan Abdülkadir Kelantan b. Şeyh Dâvûd b. İsmail el-Patani 26 Temmuz 1999 tarihinde, Pazartesi günü Kelantan, Kota Baru'da vefat etti.⁷⁸

Sonuç

İslâmlaşma sürecinin, Takimadalar'da popüler hale gelinceye kadar nasıl bir süreç izlediği ve yerli halk arasında nasıl böyle yoğun bir talep gördüğü sorusuna uzun süre cevap aranmıştır. Bu soru, yerli halkın İslâm'ı benimsemesinin kısa bir sürede gerçekleşmediği, aksine uzun bir dönem sürdüğü, VIII. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyılın başlarına kadar tedrici bir şekilde devam ettiği şeklinde yanıtlanmıştır.

İslâm, bu coğrafyada gerek tüccarlar gerekse sûfiler vasıtasıyla bireysel temaslarla başlamış ve bir süre sonra yerli âlimlerin de gayretleriyle bütün Takimadalar'da yayılma gösterdi. İslâm'ın bu bölgede bireysel temaslar neticesinde gelişmiş olması, İslâm'ın yavaş ancak istikrarlı bir şekilde nüfuz ettiğini ortaya koymuştur. Güneydoğu Asya'nın İslâmlaşmasında oynadığı birincil rol nedeniyle Açe "Mekke Kapısı" unvanı ile anılmaktadır. Açe, İslâm tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Ortadoğu ve Hint Alt Kıtası başta olmak üzere çeşitli İslâm beldelerinden âlimlerin davet edildiği ve böylece zamanla dinî eğitim merkezlerinin ve

⁷⁸ Shagir Abdullah, *Penyebaran Islam Dan Silsilah Ulama Sejjat Dunia Melayu*, V, 26-7.

âlimlerinin ortaya çıktığı bir İslâm coğrafyası oldu.

Bu süreçte âlimler gerek saray çevresinde ve eğitim kurumlarında, gerekse de toplumda önemli roller oynadılar. Âlimlerin İslâmî tebliğ faaliyetlerine başlaması ile bölgede İslâmî eğitim kurumları devreye girdiği gibi, yerli âlimler de çeşitli konularda eserler vererek, İslâm dünyasının bu bölgesinde kendi medeniyet evrenini tesis etmiş ve böylece İslâmlaşma evresinin sağlam temeller üzerine oturmasını sağlamışlardır. Açe'ye çeşitli dönemlerde gerek kendi inisiyatifleri ile gerekse de hükümdarların teşvik ve gayretleriyle bu topraklara gelen âlimler kurdukları İslâmî eğitim kurumları ile tebliğ çalışmalarını sağlam temeller üzerine oturtular. Açe'ye gelen ve burada yetişen pek çok âlim olduğu bilinmekle birlikte, söz konusu âlimler arasından sadece çok az kısmının yaşamı hakkında bilgi vardır:

Baba Dâvûd adıyla tanınan ve ataları Türk kökenli olan âlimin de benzer bir kaderi paylaştığını görüyoruz. Bununla birlikte, Baba Dâvûd'un Şah Kuala'nın öğrencisi olması, onun hakkında farklı eserlerde atıfların yapılmasını sağlamıştır. Bu makale ile bu verilerden ve genelde Açe'de âlimlerin oynadıkları rolden yola çıkarak, Baba Dâvûd'la ilgili genel bir bilgi verilmiştir. Baba Dâvûd hakkında derli toplu çalışmaların olmaması, bu konuda daha derinlikli araştırmalar yapılmasını gerektirmektedir.